

Till Mina barn

Då ni som äldre i tankarna förflyttar er till den gångna tiden, kommer ni att märka många händelser som inverkat på ert liv, på vilka ni inte fäste någon större uppmärksamhet då de skedde. Dessa händelser ger liksom utväxter, trädets grenar, bilder eller former åt helheten. Som bildens komplettering är det fångslande att gå till dess början, tränga in i det förgångna, till botten, till rötterna. Fast jag inte kan ge er många uppgifter, vill jag med dessa anteckningar spara till er kännedom det lilla jag vet. I sin interfolierade almanacka från 1847 hade min far Anders Thulé den 28 augusti skrivit: "I dag klockan 1/2 2 föddes vår lilla Bror Axel". Ja, min far - vem var min far? vem var min mor? Endast litet av deras tidigare livsskeden är kända för mig. Jag berättar vad jag vet.

I byn Tullsta i Kila socken nära Sala stad och silvergruva i Västerås län i Sverige föddes åt Matts Larsson (född 8/7 1774 - död 23/3 1826) och hans hustru Maria Jansdotter (född 1/12 1776 - död 28/10 1826) tre i liv blivna söner: Lars Mattson (född 1804 - död 1876), Johan (Jan) Mattson (född 1807 - död 1863) och Anders Mattson född 11/7 1813 och en i liv bliven dotter Johanna (född 1801 - död?). Jan Mattson tog hemgården. Lars Mattson var finsmed i sin hemby och Anders utövade redan som barn finsmidejobb och putsade och reparerade folks klockor.

När Anders växte upp ägnade han sig åt klockarens yrke, till vilket på den tiden och långt senare i vårt land även hörde fältskärskunskap. Detta nöjde sig dock inte ynglingen med. Han ville jobba den mekaniska branschen och den unge mannen reste till Stockholm för att hitta ett trevligare yrke. På så sätt blev han elev vid den dåtida Sveriges främsta orgelbyggare G. Anderssons arbetsverkstad. När detta hände har man inga uppgifter om. Det medfödda anlaget och den under pojkåren inlärd händigheten i att göra noggrant arbete ledde till att den unga mannen snart hörde till sin mästars bästa medhjälpare, så att han var ledare för orglarnas montering. När han kom till Stockholm tog han efter sin hemby tillnamnet Tulle. År 1839 skickades Tulle tillsammans med tre medhjälpare (Hjerpe, Nydal, Brodell) till Finland för att bygga en till Uleåborg beställd orgel. På den tiden, förmodligen för de besvärliga och dyra transporterens skull, gjordes alla träarbeten och t.o.m. de största tennorgelpiporna på monteringsplatsen och så gjordes även i Uleåborg, där orgeln blev färdig år 1840. När Far var här lärde han sig ganska behjälpligt tala finska, en förmåga, som han senare glömde nästan totalt, dels för

att råkade bli ett par år på svenska orter och delvis för att det kom att vara någon tolk med vid olika tillfällen. Från Uleåborg flyttades männen till Åbo, där man började bygga på domkyrkans orgel. Den här orgeln blev färdig i juni 1842, så Far, som hade ändrat sitt namn till Thulé i Stockholm redan innan han kom till Finland fick fara till Ingå i Nylands län och montera upp en orgel i kyrkan. När han var där erbjöd hovrättsrådet Berndt Erik Inberg att i Ekenäs stads- och landsförsamlings kyrka bygga en orgel, som Inberg ville ge som gåva till kyrkan. Far gick med på det och kontraktet skrevs under den 20 februari 1843. Arbetsplatsen och vistelseorten kom således att bli Ekenäs, till vars sällskapsliv den stiliga och trevliga svensken verkade ha kommit till både de lägre och högre kretsarna.

Enligt nutida förhållanden skulle man ha trott att orgelbyggandet utan vidare skulle ha fått fortsätta. Men så var inte saken på den tiden. I Sverige fanns en den 29 mars 1773 given Kunglig Resolution, som bestämde, att den som började bygga orglar i riket, måste avlägga en examen, där man måste visa "tillförlitlig insikt och färdighet i sitt yrke". Den hade Thulé inte avlagt och därför krävde G. Andersson som såg sig mista sin bästa medhjälpare och få honom som konkurrent i Finland hänvisande till den tidigare nämnda Kungliga Resolutionen (som ännu var i kraft i Finland), att Åbo Domkapitel skulle skrida till åtgärder, som skulle stoppa "orgelbyggareeleven Anders Thulé" att bygga orglar i sitt eget namn. Med en memorial den 5 april 1843 befallde domkapitlet Pojo och Ekenäs församlingars kyrkoherde Palmgren att förfara så, att eleven Thulé inte skulle få bygga orglar.

Donator Inberg klagade till Kejsarliga Senaten hänvisande, att Thulé på egen hand hade byggt orglarna i Uleåborg och Ingå (där Andersson inte varit ens) och till största delen också i Åbo. Följden av detta var att Senaten den 13 oktober 1843 gav sitt beslut, med vilket Domkapitlets memorial annullerades och gav Thulé rätten att bygga orglar i Finland. Detta Senatens beslut kan därför räknas som den nuförtiden i Kangasala varande orgelfabrikens "grundläggningsskildring".

Här kan nämnas, att Andersson hade blivit outhärdligt högfärdig och överlägsen p.g.a. det fortroende och den framgång han hade fått. Så hade den dåvarande Åbo domkyrkas organist Movallson på något sätt sårat Andersson, varav denne blev så arg, att han förklarade offentligt för församlingen, att han inte tänker svara för orgelns iskickhållande så mycket som en dag, om Movallsen får spela på den. Följden av detta hot blev, att församlingen inte lät Movallson spela, utan avlönade

en vikarie och betalade lönen som pension åt Movallson ända tills han avled, vilket skedde först 1875. Förgyllaren Carl Engström, som kände Andersson väl berättade, att när sedan Åbos orgel var färdig blev Andersson i flere månader "rumlaman".

Havet frös och Andersson var fortfarande i Åbo trots alla uppmaningar att han faktiskt behövdes hemma. Senare på hösten råkade det bli mildare väder, så att havet blev isfritt och då kom två av Anderssons medhjälpare till Åbo för att hämta hem mannen. Han hade en som som övertog fabriken, men med dålig framgång. När han dog försvann företaget. Andersson själv dog på ett gubbhem - enligt orgelhyggivare Åkermans historia.

Vi förflyttar oss igen till det egna företagets nybörjare, som hade placerat sin arbetsverkstad i Ekenäs, där han tillsammans med en gammal arbetskamrat Johan Hjerpe och tillsammans med medhjälpare från orten, tillverkade Ekenäs orgel. De skulle bli färdiga till 1:a advent.

Stadens predikant var Johan E. Telenius (senare gift med prostens Liljestrands dotter i Kangasala), som verkade ha varit mycket fäst vid den unge orgelbyggaren, av minnesgåvan att döma, på vars insida det finns graverat "J.E.T:s pant af tillgifvenhet", som är i mitt förvar. Det verkar som om Telenius skaffade beställningar åt sin vän. Alltså skrev Kangasalas "Curamgerens" Joh. Fredrik Färling den 22 maj 1844 under ett kontrakt om Kangasalas orgel i Ekenäs och här var Telenius som vittne. Den 6 augusti 1844 är Telenius som Ikalis församlings befullmäktigade underskrivare av kontraktet. Vem som än skaffade beställningarna så gjorde dessa beställningar, att den dåvarande verkstaden flyttades till Kangasala.

Men innan detta hände träffar vi den unga fabrikanten i giftermålssysslor. Bland Ekenäs ärevördiga borgare fanns det en aktad stadsäldste, rådman, "kruko- och kakelugnsmakaremästaren" Henrik Sandgren. Ekenäs ärevördiga borgares viktigaste representanter var en medlem av det höga rådet. I tjänsteverksamhet hade han (enligt min mors berättelse) i full tjänsteuniform "pudrad peruk med fläta, knäbyxor, silkesstrumpor och skor och högstyfkragig rådmans embetsfrack." (överstruket i memoarerna) Han var född 1793 - dog "såsom kyrkonens sexman" år 1856, gifte sig 3.1.1821 med den år 1791 födda Maria Margareta f. Lindgren. De hade fyra söner: Reinhold krukmakare; Johan Frederik urmakare; Anton Bernt sadelmakare och Edvard krukmakare och två i liv varande döttrar: Fredrika

Wilhelmina född den 19 maj 1823 och Maria Magdalena (det yngsta barnet) Den äldre dottern i denna familj och Anders Thulé vigdes till ett kristet äktenskap den 29 december 1844 hemma hos bruden i Ekenäs.

Det unga paret reste i vinterföre den ungefär trettio mil långa sträckan till sitt nya, lilla och anspråkslösa hem. Redan enligt dåtida, men speciellt enligt nutida skala var huset faktiskt litet och anspråkslöst. Verkstaden och mannen flyttade troligen till Kangasala i december 1844. Man hade hyrt en nära kyrkan belägen, längs landsvägen byggd lång byggnad där det fanns tre kamrar, kök (kallt), sal och stuga. Byggnaden såg ut såhär: (bild på sida 6 i finska manuskriptet).

Nykomlingarnas bostad var kammare 1 och 2, 1 hade man som gästrum och var annars herrns kammare, 2 var sovrum och matsal, där åt också de män som åt i huset, senare också barnkammare, båda rummen var c:a 3,6 m. breda och 4,2 m. långa, nr 3 som var c:a 9,0 X 7,4 var tenn - järn - mässing - och svarvverkstad, en stor spiselmur med grytor i hörnet; nr 4 var "farstu", ganska smal och lika lång som byggnaden var bred, när man kom utifrån till "farstun" fanns det till vänster en dörr till rum nr 5, som var "gesällernas" kammare; längre till vänster gick man till köket. Där fanns en enorm spis som var murad med stöd av stockar: trossbotten fanns inte, så det var ganska kallt på vintern och dragigt var där alltid; rum nr 7, 8 och 10 var i ägarens användning, nr 9 var "farstu" och "stugan", nr 11 träverkstad. När jag ännu tillägger att skafferiet var en låg bod under loftet, ett dåligt foderskjul och källare under byggnaden, så har jag räknat upp de lokaliteter, där mina föräldrar måste klara sig många långa år.

Orgeljobb fanns det så mycket, att man tillverka en 1500 silverrubelsorgel på ett år, men det fanns år, t.ex. under krigsåren, när man inte fick någon beställning. På samma sätt gick det under hungeråren 1866-7. Men jag återkommer senare till dessa. Ni såg hurudant hem det unga paret hade. Där levde man i ro och kärlek. Orgeln i Kangasala tillverkades 1845. Den tredje januari klockan 1/2 1 på dagen 1846 föddes det till familjen en liten flicka, som döptes till Edla Wilhelmina. Detta år torde våren och sommaren ha varit tidiga och varma. Far vistades i Ikalis för att montera upp en orgel och där var han på midsommardagen på middag vid prostgården, där man bjöd på färska jordgubbar, men - marken var frusen och snöig, p.g.a. den s.k. "mittumaarin hallat". Mor har berättat detta och även, att när Far en gång kom hem från Ikalis, hade han som hemkomstgåva ett par säckar med

änder, som han hade skjutit en morgon tillsammans med sina medhjälpare. Villebråd både på land och i vattnet torde det nog ha funnits tillräckligt av den tiden. Så berättade Mor, att man inte någonsin kom tillbaka från jakterna tomhänta, utan oftast hade man villebråd säckvis, isynnerhet sjöfågel. Och nog lär det ha funnits fisk också, för t.o.m. i Kirkkojärvi var fångsten så stor på Kuohulahtisidan, att man ganska ofta hämtade hem fisken i sår. Men, "avundsjukan gjorde att fisken försvann". Simo Kerppola (senare Joutsinniemi) ägde på den tiden Kirkko-Aakkula och när han såg hur mycket fisk det var, som Far tog upp vid Kuohu-viken, förbjöd han fisket, övertygande om att han själv skulle börja fiska. Men, - fiskarna var försvunna, man fick inte upp dem.

Sedan kom den dag, då - som man sade - jag såg dagsljuset. Vad jag såg under mina tidigare år minns jag inte. Namnet Bror sade Far att han gav för att min syster skulle använda det. Jag tror själv att det berodde på, att Far saknade det i Sverige ganska allmänt använda talesättet syskon emellan (bror, syster före namnet). Vid dopet var bl.a. Liuksialas mamseller faddrar då äldsta brodern Otto av en tillfällighet var i Liuksala, så ordnade den alltid aktiva Yolanda att han också blev fadder.

Jag minns en morgon då jag hade vaknat och stigit upp i sängen, hur förskräckt jag blev när jag märkte att mitt bröst var rödprickigt och litet svullet. Händelsen var en fullständig överraskning för mig, varav följde att jag skrek för full hals. En annan gång på vintern åkte jag kälke. Som kälkbacke hade vi en stig framför ett av mitt hems fönster, där Forsbloms gick till brunnen. För att jag inte skulle förfrysa näsan hade Mor knutit en vit duk för mun och näsa. Vi åkte på mage men när jag slängde mig på mage på kälken vippade huvudet framåt så, att min näsa visst fick stifta ganska nära bekantskap med kälkbotten. Roligt verkar det att ha varit för det tog inte ont. När jag kom in började Mor skratta och bad mig se mig i spegeln. Så underligt. Den vita duken vid näsans plats hade fått en stor röd fläck. Under tiden började jag förstå att det inte var något att skratta åt, det var ju blod - så skrek jag igen för full hals.

En mycket kär sak var en handharmonika, som Far en gång hämtade som gåva från Kuopio. Men som allt förgängligt så var också mitt spel. Det gick sönder. Vad fanns det annat att göra än att reparera det. I det här arbetet försvann det en strängskiva. Den hittade jag inte på något sätt. Jag sörjde mycket över det och

tänkte hela tiden: var är den? En lång tid senare såg jag tydligt i en dröm var den var. Det första jag gjorde på morgonen var att titta där jag hade sett den i drömmen och - där var den. Men då hade redan resten av spelet försvunnit. Jag var väl c:a 5 - 6 år gammal när jag gjorde ett mästare-svarvnings-arbete. Far hade ritat profilen till ett rakborstskäpp. Hjerpe svarvade det. I svarvens spindel blev en liten bit virke. När Hjerpe hade gått för att äta (han bodde tillsammans med sin fru och sin enda son hos Forsbloms) började jag efter Hjerpes modell svarva ett miniatyrskäpp, som lyckades så bra, att när Far fick se det frågade han vem som hade gjort det och då svarade jag: Jag själv, och då fick jag en örfil: du ljuger. Det var nämligen strängt förbjudet att be verkstadsmännen att göra onödiga jobb åt barnen och på det sättet slösa arbetstid. Far, som var oerhört händig att göra fina små saker, hade för eget bruk gjort gjutformer av mässing för byx- och västknappar. På den här tiden var sådana saker dyra att köpa. Far lärde mig att gjuta knappar av dåligt tenn i de här formerna. Alltid innan det var marknad i Tammerfors, höll jag flitigt på med att gjuta knappar. När sedan gården vimlade av hästar och folk under marknadstid, sålde jag mina knappar. Vad jag minns kostade byxknapparna 10 kopek och 8 kopek och västknapparna 5 kopek och 3 kopek, beroende på hur väl gjutningen hade lyckats. För de förtjänade pengarna köpte jag av Wiborg-männen utmärkta prenikor i vattenkringlor och vetekakor. Konfekt däremot passade det sig inte för den tidens barn att äta. Jag var inte mer än 6 år, när tuppen i ABC-boken lockade mig att börja känna alfabetet. Vilken obeskrivlig glädje var det inte när man på morgonen gick för att titta om bokens pärm var uppe och på tuppens plats någonting gott. Till en del gladde det en att få sötsaker (sockerbitar, skorpor, m.m.) men den bästa känslan var den, att man såg tuppen vara nöjd med föregående dags stavning. Därför var jag som sjuåring så läskunnig, att man satte mig att undervisas av en riktig lärare. Ahlmans skola var placerad i Ala-Tarpila och som lärare där fungerade Karl Bergroth (gift med militärens dotter Emilia Aminoff från Frantsila). Han dog som kyrkoherde i Pirttikylä. Förutom katekesen och Bibelns historia lärdes också skrivning och räkning. När jag gick i den här skolan föddes en bror till mig den 7 mars 1855. Efter det hände det en dag att läraren befallde mig att läsa latläxa. Jag fick sitta hela eftermiddagen ensam i Ahlmans skolas sal. Jag hade läst min läxa många gånger utantill, men läraren hördes inte av. Det hade redan börjat skymma när jag såg läraren komma med brådska genom parken in på gården och rakt till skolhuset. "Vad gör du här" var hans första ord, "såsom magistern befallde", - "stackars barn gå nu hem". Med min barnauppmärksamhet

fick jag senare en förklaring på dethär, att Bergroth, som på den tiden gick i giftomålsplaner, hade av tankspriddhet glömt att han hade befallt mig att stanna i skolan. Det råkade sig så att Bergroth samma eftermiddag döpte min bror Julius Richard, efter vilket Mor saknade mig och undrade vart jag hamnat, och då kom Bergroth ihåg mig och gick för att hämta mig. Hur de skriftliga studierna framskred vet jag inte, men med god orsak kan jag tänka mig, att de inte var någonting att skryta med för jag sysslade hellre med små hantverk och annat småpyssel. Far hade gjort ett harmonium åt sig själv, och det var mycket roligt att spela på det, vilket dock för det mesta var förbjudet. Det var ju förstås mycket störande för Far att höra sådant gnällande i sitt lilla rum. Men han måste ha lidit över att förbjuda mig, för på den tiden byggde han en mycket vacker liten fiol åt mig, så att jag skulle kunna spela också ute och längre bort från hans rum. Det hände ibland också att jag spelade tillsammans med Far. Jag spelade naturligtvis "första fiolen", som Far ackompanjerade med sin fiol. Så här höll vi på en dag, när en främmande man steg in i rummet. Jag satte ner fiolen på soffan och gick ut. Efter en stund ropade Far att jag skulle komma in och sade förargat att jag skulle ta bort fiolbitarna från soffan och golvet. Jag blev mycket nedstämd av dethär, för det var ju på sätt och vis mitt eget fel. Inte borde man ju ha lämnat fiolen på soffan. Gästen hade utan att se sig för kastat sin ytterrock på soffan och över min fiol och efter en stund satt sig på den. När Far senare limmade ihop bitarna tröstade han mig med att en på dethär sättet ihoplappad fiol får bättre ljud. Hur det än var, gillade jag inte mera fiolspel så mycket. Många år senare påminde mig den dåvarande gästen, senare musikhandlare Joh. A. Inberg, om händelsen.

Under dessa arbetsbristens tider fick Far göra en 7 (pipors?) orgel till Kuorevesi. Den monterades upp 1856 på sommaren och - jag fick fara med. Mtt jobb där var att springa på ärenden och värma lim på den tillfälligt byggda eldstaden utanför Kyrkan. Under den här resan såg jag första gången får och kor som fanns i Kuorevesi i stora flockar: jag såg och bekantade mig också första gången vid - kackerlackor, som fanns legionvis i den lilla kammare som stod till vårt förfogande. Vi måste hänga upp vår kappsäck i snören från taket; när vi kom för att äta var vår av trä tillverkade filbunke full av kackerlackor, sida vid sida, med aktern i vädret, och ätande av vår fil. Första gången såg jag, även små snabba - och som det verkade - nyfikna ödlor. Kring kyrkan som är byggd skild från bostäderna på en klippuddes spets hade man byggt några räcken med laxade hörn, där hästarna

fästes och dit höet sattes. Dehär stockarna var till största delen ruttna och omtyckta härdar för tusentals ödlor. Medan limmet värmdes sportade jag med at hoppa dit med yxa i handen. Så snart någon ödla tittade fram eller sprang fram ur någon springa, så vips huvudet av med yxan. Jag minns ännu hur de små djuren lyfte sin spetsiga nos och tittade på mig med sina ögon och liksom frågade: vem är du? Mina gärningar var grymma, men det tänkte jag inte på i min jaktiver. Av mina spratt minns jag ett, som skulle ha kunnat sluta dåligt för min del. Fars medhjälpare Hjerpe var med där. Han var vidskeplig och rädd av sig. Han hade placerat en hyvelbänk i sakristian. där Hjerpe hyvlade. I sakristian fanns också en stor svart järnkantad kista med en sinka som sköts över en märkla, dit låset placerades. Kistan var tom. Hur förskräckligt skulle inte Hjerpe bli skrämmd om jag skulle gå in i kistan och börja föra oljud när han kom in i sakristian? En fin idé. En dag kröp jag in i kistan och var tyst som ett möss. Det räckte inte länge förrän Hjerpe kom. Vad för ljud jag nu än åstadkom, så var resultatet som beräknat, Hjerpe var först tyst en stund, och skyndade sig sedan iväg. Jag tänkte utnyttja detta och försvinna från kistan, men - sinkan på locket hade fallit över märklan, locket öppnades inte. Jag, ansträngde mig, men locket var ohjälpligt i lås. Snart återvände dock Hjerpe tillsammans med Far, som öppnade locket och räddade mig. Tur nog var locket så glest så jag inte kvävdes. Det var en läxa för mig, som jag har kommit ihåg, att man skall inte gräva en grop åt andra.

Följande år 1857 skulle Far montera upp en orgel i kyrka. Jag fick igen följa med Far dit. Jag minns inte annat från den resan än att i huset där vi bodde, fanns det en stor arg hund, som ilsket kom springande mot oss, när vi kom från kyrkan. Efter ett par dagar rusade den igen mot oss. Då lät Far den få hans hand i munnen och genom att knyta näven med tummen under hakan lyfte han det stora kräket på rak arm i luften. Där höll han den någon sekund medan hunden ylade förtvivlat. Sedan slängde han hunden på en gång i marken, och då försvann den med svansen mellan benen och varken flög på oss eller skällde på oss efter det. Far fick sår på övre sidan av handen, som dock snart läktes. Jag minns ännu hur jag tog illa upp, när jag engång var bjuden till överste Forselles i Moisio för att äta vinddruvor, bär och äpplen. När vi var på verandan, frågade en av fröknarna direkt "du har ögon att köpa fisk med". Jag tyckte det var en oerhörd förolämpning och tecken på förakt. När jag kom tillbaka frågade jag Far varför manne de sa så. Far sade skrattande att han inte ens kunde gissa det.

Litet på samma sätt som då har också senare komplimanger inverkat på mig. Först långt senare fick jag nämligen veta vad dendär frasen egentligen betydde. Från Elimäki fick jag en gång följa med Far till Fredrikshamn, där min morbror Joh. Fredr. var urmakare på den tiden. Under den här resan såg jag för första gången Anjala fors och kadetter. Jag minns inte hur vi också kom att besöka Lovisa, dit vi kom på lördag kväll. På söndag morgon förde Far mig till fiskestranden där jag med förskräckelse såg levande ormar, som de kallade för ålar.

Mina skriftliga studier och min ålder hade skridit så långt, att man måste tänka på mera organiserad skolgång. När mina föräldrar måste arbeta hårt för sin utkomst, så kunde man inte tänka sig att sätta mig i Tammerfors, där inkvarteringen skulle ha krävt mycket pengar. Då fick vi hjälp från Ekenäs. Min gamla Mormor levde ännu, ägde ett hus och fortsatte under sin yngsta son Edwards ledning sin bortgångne makes affär, så utkomsten var god. Hon erbjöd sig att ta mig till sig, så att jag skulle börja få gå i en elementärskola. Det hörde till på den tiden, att de olika städernas hantverkare förde sina produkter till andra städers marknader. Med en sådan - garvare Lindqvist - från Tammerfors vad jag minns - kom mina föräldrar överens, och med hans läderlast åkte jag sedan i augusti till Åbo. Resan räckte tre dagar, men vädret var vackert. Den enda ångbåten, som skötte om vår kusttrafik var den historiska första hjulångaren Murtaja. Kaptenen på den var en gammal vän till Far och husägare i Ekenäs, Johansson. Han hade på förhand meddelats om den lilla passagerarens ankomst och ombetts att ta väl hand om honom. Så hade också en av morbror Bernds vänner i Åbo, kammakare Blomqvist, till vilken morbror hade skrivit och bett honom ta hand om barnet. I Åbo lämnade alltså min resvärd mig åt Blomqvist. De var mycket vänliga mot mig under hela min vistelse där som räckte litet över en vecka. Jag måste nämligen vänta på Murtajas ankomst och avfärd. Sedan kom Murtaja, dit jag fördes. Kaptenen, en korpulent man, tog vänligt emot mig och lät en tjänarinna sköta om mig, hon förde mig under däck till en hytt i aktern, som jag fick hålla för mig själv. Vi kom sedan en eftermiddag till Ekenäs. Jag hade städat upp mig och gått upp på akterdäcket. Jag måste nog ha funderat litet när vimlet började minska och jag ensam blev kvar på däck. Sedan kom kaptenen och tröstade mig med att jag bara skulle vänta en liten stund till. Och rätt, där kom en man som sade sig vara morbror Berndt och sedan for vi iväg. Mormor var en liten, gammal, hurtig, godhjärtad och noggrann gumma. Tant Mari var en växande flicka, som jag genast från början

kände motvilja för. Under den tiden jag var i Ekenäs förblev också förhållandet mellan oss ganska kallt. Morbror Edvard däremot fick med sin varma natur genast mitt förtroende, likaså morbror Berndt, om också inte i samma grad. Jag bodde i Berndts rum och förtjänade mina fickpengar genom att bädda våra sängar och värmdde rummet. Om jag inte minns alldeles fel så fick jag tre kopek i veckan i lön. Men för att förtjäna mera utövade jag knäckhandel i skolan. Jag var skicklig i att koka den. I skolan gick det bra. Räkning och geometri var mina favoritämnen. Nog måste de andra ämnena också ha dugt, för under hela min skoltid där (3 år) blev jag inte en enda gång bestraffad. Av mina skolkamrater lever ännu (såvitt jag vet) målarns son, överinspektör Lönnbäck, Kammakarens son, sjökaptén Arvid Lundén, pappershandlare Otto Dahlberg och hans äldre bror prostén Lars Gust. Viktor i Närpes och en kontorist Ekström i Tammerfors. På julaftonskvällen 1857 avled min gamla goda mormor och Mor lilla Lulle med pojkar kom till begravningen. På sommaren 1858 monterade Far upp en orgel i Kimito kyrka. Jag fick följa med dit. Morbror Edvard lastade båten full med kakel som han skulle föra till Åbo, och man tog mig med för att lämnas av i förbifarten i Kimito. Resan gick lyckligt. Vi var nog engång utsatta för storm ute på öppna havet, därför styrdes fartyget i skydd bakom de långt till höger varande holmarna, dit vi till slut kom en kväll. På den här omvägen var vartenda ögonblick farligt, för utom stormen och de mäktiga vågorna, var vattnet alldeles fullt av grynnor, som vi såg stryka förbi båten hela tiden. I Kimito fanns det mellan kyrkan och vårt kvarter en liten bäck, där jag fångade kräftor. Varje gång jag kom hem från kyrkan lyfte jag på mjärdern och tog regelbundet upp den alltid stora fångsten. Där var på den tiden som kyrkoherde den från väckelsehistorien kända Hedberg med vars son jag blev god vän. Jag träffade honom en gång senare. På hösten förde Far mig med häst till Ekenäs.

I Ekenäs hade jag redan den första vintern insjuknat i en förkylningssjukdom som under de följande vintrarna tog ännu hårdare på mina krafter och förhindrade min kroppsliga utveckling. Enligt Mors märke i dörrkarmen växte jag inte mera än 1/8 tum under de här tre åren. Inga mediciner hjälpte. Det var redan fråga om att sätta mig i en vak när sjukdomen blev värre. Det sades hjälpa. De torde dock inte ha vågat försöka. Sjukdomen tog slut på vårvintern 1859. Jag tror själv att det berodde på det här: Morbror hade gjort riktigt "långskaftade" stövlar åt mig. Vi var ett gäng pojkar som på kvällen åkte i kälkbacken och stolt och manlig i mina högskaftade

stövlar levde jag om i snön. Det var mycket roligt och mycket - svettigt. När jag sedan kom hem och höll på med min vanliga kvällssyssla dvs att sätta in ved i kakelugnen kom jag ihåg att det var förkylningskväll. Min sjukdom hade nämligen blivit tredagars exakt på tidpunkt börjande. Den tid då förkylningen borde ha börjat hade redan gått i kälkbacken. Jag väntade i spänning för nu borde anfallet börja. Men det kom inte och har Gud ske lov inte kommit efter det heller.

Under jullovet 1858 for jag tillsammans med morbror Berndt till Kangasala. Ni kan gissa om det var roligt. När jag for hemifrån fick jag av Far och Mor vardera en stor skinande silverrubel. Jag sparade den som en skattegömma minst.

På sommaren 1859 var jag i Ekenäs. Jag fiskade både ensam och tillsammans med snickare Dahlberg, vars långrev jag lade och tog upp när han rodde. Jag lärde mig också att fånga ål och att få upp dem i båten, vilket inte är så lätt i början. Under den sommaren var jag ett par veckor hos morbror Edvard i skärgården där han sköt sjöfågel och fiskade; vi följde med fiskare till deras nät när de fångade abborrar från grynnorna och flundror och simpor från strandvattnen, eller så följde vi med till strömmingsnotvarpet på utskären, där man kokade god mat av de just ur vattnet dragna strömmingarna. På våren 1860 hade jag genomgått den lägre elementärskolan. Mer än det hade Ekenäs inte att bjuda på ifråga om skolgång. Jag var igen vid en av mitt livs vändpunkter. Under den här treårperioden hade jag lärt mig mycket och sett mycket. Utom mitt egentliga skoljobb hade jag förbättrat mina kunskaper i ryska genom att prata med här utplacerade ryska soldater. Jag hade nämligen redan under åren 1854 och 55 lärt mig tala ryska förståeligt av de i husen inkvarterade ryssarna och av de alltid vänliga och barnkära ryska soldaterna. Jag hade lärt mig sadelmakarjobbet i min morbrors verkstad, jag hade lärt mig att dreja när jag sprang i min morbrors verkstad. I mina morbröders vän Bergmans verkstad hade jag fått klart för mig hur man binder böcker; i min Mors småkusin kammakare Lundéns verkstad hade jag antagligen också sett hur man klipper kammar o.s.v. Livets skuggsidor hade jag antagligen också sett, också en gång hur en tjuv fastbunden vid en påle blev piskad på ryggen så att skinnet bara var blodiga strimlor.

Och så for jag hem med ångfartyg till Abo. Om det var Murtaja minns jag inte, åtminstone var inte kaptten Johansson där. När vi hade kommit till Åbo tog jag en bärare för att bära min lilla gröna kista. Jag hade två orsaker till det: för det första

orkade jag inte bära min kista och för det andra var jag inte säker på att efter tre år hitta till mitt gamla kvarter, som var alldeles i andra ändan av staden nära den ryska kasernen (tror jag), men jag antog att bäraren skulle hitta. Jag hade med ett brev från morbror Berndt till Blomqvist som var en garanti för att jag skulle få kvarter. Jag fick det också. Jag for till torget för att hämta "frun"; en änka från Tammerfors som fortsatte på en hantverkares affär hade lovat mina föräldrar att ta mig med till Tammerfors. I den här mängden var det osäkert om jag skulle hitta den som jag sökte, som jag naturligtvis inte kände. Hon hittades och när vi kommit överens om resan återvände jag glad till mitt kvarter. Efter en eller ett par dagar reste vi iväg. Vad resan kostade minns jag inte men det minns jag att mycket ogärna gav en av de silverrublar jag hade fått av mina föräldrar ett och ett halvt år tidigare, men jag ville inte lämna resan i skuld så att Far skulle behöva betala den. På det sättet förstördes den glädje jag hade tänkt mig att kunna visa att jag inte hade slösat mina pengar. Man kan säga att Gud lär oss på många. Jag gjorde uppoffringen för att jag ansåg det vara mera att själv förlora för min egen skull, än att jag själviskt skulle ha hållit mina egna pengar och låtit mina föräldrar sköta om betalningen. Min belöning var tillräckligt stor när mina föräldrar tackade mig för vad jag hade gjort.

Jag hade ofta tänkt på mitt hem. Hurudant var det nu? Min barndoms glädje hade fördunklats - många gånger till förfäran, av att Far drack. Det var nog alldeles vanligt på den tiden, nästan undantagslöst i mellan- och de lägre socialklasserna. Antagligen sökte han glömma sina stora problem i spriten som man fick överallt på den tiden. Han var inte någon suput men han drack ändå. Att se detta, att se hur min kära Mor sörjde och bad; hur hon avstod från de minsta bekvämligheter, och hur litet, hur anspråkslöst och fattigt vårt hem var och hur Far sörjde över sin last utan att komma ifrån den, allt detta kändes i ett barnahjärta. - Alltså - nyfiken frågade jag mig, hur såg hemmet ut nu? Jag kom hem. Det var gladare, - Far hade till stor del kommit över sitt begär. Det kändes skönt att var hemma hos sina närmaste igen. Längre bodde jag dock inte i Ylä-Tarpila mera. De två små kamrarna hade blivit för litet för den växande familjen. Mina föräldrar flyttade samma sommar, på höstsidan, till Joutsinniemi där just en stor byggnad hade blivit färdig. (den som revs i fjol), där fick vi tre större rum än i Tarpila, ett stort kök m.m. bekvämligheter och dessutom utrymme för verkstad och för gesällerna. De förbättrade arbetstiderna förbättrade i viss mån inkomsterna, som var ganska bra.

Men nu måste skolgången fortsätta. Från hösten 1860 startade en 4-klassig högre elementär skola i Tammerfors. Jag blev inskriven på första klassen där den 1 september 1860. Vitsorden blev oftast "hjälpigt". Vitsorden var Berömligt, Nöjaktigt, Hjälpigt och Dåligt. Nog hade jag "nöjaktigt" i några ämnen. "Berömligt" hade jag endast i uppförande och noggrannhet, under de sista åren också i flitighet och sång. "Dåligt" fick jag aldrig. Framgången var dålig, men inte att undra på, när undervisningen inte gavs i andra ämnen än i finska, där vi hade rektor, Adolf Fredrik Rosendal. De andra lärarna gav en läxa, och förhörde den ord för ord från boken. Där var "undervisningen". De mest begåvade eleverna brukade nog "lära" läxorna i sina favoritämnen för sina kamrater, framgången var ojämn. På våren 1864 skulle jag då ha varit färdig att komma ut, om inte Stolpe skulle ha satt "hjälpigt" i historia. Alla mina klasskamrater ansåg att Stolpes bedömning var felaktig; han hade blivit arg på mig någongång i april, och det inverkade. Under hela 4:de klassen hade jag sjukt i bröstet. Det ökade mot slutet av vårterminen. Jag var annars också så utmattad av att sitta i ett streck och av bristen på frisk luft och så trött av dag- och nattläsande, att det tillsammans med Stolpes beteende fick mig att be mina föräldrar om att få sluta skolan. Det fick jag också till slut. Många gånger försökte vår hyggelige rektor få mig att stanna bl.a. föreslog han att jag skulle försöka tentera om för Stolpe, så att jag skulle få avgångsbetyg genast. Men Stolpe hade sårat så djupt, att jag inte på något vis ville ge efter för honom. På det sättet slutade alltså min skolgång.

Jag var 17 år gammal och hade igen den frågan framför mig: vad skall jag göra? Till att börja med for jag tillsammans med Far till Vichtis för att montera upp en orgel. Där fanns väldigt mycket unga människor, och snart blev jag en populär kumpan. Där var Pacius på inspektion, där var bjudningar och fröken Lindgren fick en minnesgåva. Far ville göra mig till en spelkarl. Han hade pratat om det med Domkyrkas organist, den skickliga svensken Theodor Boström. När Far var med mig till St. Marie i december för att skriva under ett orgelkontrakt besökte vi också Boström och bestämde om en tid, när han skulle börja lära mig. Men innan den tiden kom dog Boström. Nu måste jag igen välja en bana. Efter jag hade slutat i skolan hade jag jobbat i verkstaden. Jag fortsatte nu där. När Far förklarade, att man lär sig göra arbetet noggrannast om man börjar med metallarbeten, då lär man sig känna metallernas egenskaper, så började jag i filningsverkstaden. Vi filade, lödde och t.o.m. gjöt litet mässing. Jag hämtade järntackor, gjorde och härdade alla

möjliga olika bett osv. Jag fördjupade mig så fint i dethär arbetet att jag inte mera behövde lida av den nedstämdhet, att man efter många veckors arbete visade upp dåligt resultat, som man själv måste medge, och vilket Far oftast kommenterade med sin ganska lugna slutkommentar: "kanske du gör om det". Det fick mig att sköta mitt arbete så att det dög. Jag tror jag höll på i 3 år med de här övningarna, innan jag fick börja lära mig tennarbeten, som med dåvarande hjälpmedel var tungt och krävde en van hand. Också det började gå. När det inte alltid fanns arbete, hörde också svarvningsarbetena i verkstaden och de tillfälliga träarbetena till mitt jobb. På monteringsresorna var jag med, och då fick jag från år 1867 intonera inne i orgeln medan Far var vid klaviaturem. Stämt hade jag gjort sedan år 1865. År 1869 intonerade jag orgeln i Hollola nästan ensam, av vilken orsak orgelns donator kapten Ammond gav en minnesgåva åt mig: ett papyrysfodral av silver, och Far fick en snusdosa av silver. Under åren övade och läste jag all möjlig praktisk teknologi på lediga stunder, på kvällar och ibland också på arbetstid (då jobbade jag naturligtvis inte i verkstaden), och jag fortsatte min avbrutna skolgång också i allmänhet under ledning av Max Wegelius (student) och kom på det sättet att lära mig känna bl.a. logaritmräkning. Jag var flitig och ivrig i att öva mig i att teckna. Jag var min Fars handsekreterare och på hans uppmaning övade jag min dåliga handstil, som efter mycket övande blev rentav acceptabel. I sällskapslivet fick jag delta fritt och detta utnyttjade jag flitigt. Till de av de unga herrarna arrangerade festerna och utfärderna behövdes dock alltid någon mark. Mycket offrade jag dock inte på sådant. Mycket sällan bad jag Far om pengar till nöjen. Jag förtjänade alltid litet pengar på att reparera alla möjliga små guld-, silver-, m.m. metallföremål, och när jag lovade stämma pianon förtjänade jag på det i Tammerfors - tillräckligt för mina anspråkslösa utgifter. Men nu har jag hunnit före händelserna, för fint har blivit oberättat att mina föräldrar år 1862 köpte en villa som hette Riihimäki på Tarpílas mark, vars ägare, två gamla fröknar Rikberg, hade byggt, och som nu hade dött. Det var för mina föräldrar och för oss barn en stor glädje att ha egna rum, egen tomt, eget hus. Byggnaden var dock för liten för att också rymma en verkstad. Därför köpte Far på samma gång av Markkula i Suinula en i gott skick varande stugbyggnad som fortsatte Rauhamäkis byggnad. På det sättet fick också Far ett eget rum, som dock var i tennverkstaden skiljt från familjens två kammare; från Fars kammare gick man till filningsverkstaden, tennverkstaden och via den lilla kalla tamburen, men det var ändå en bekvämlighet vi alla var glada över. Ett år senare köpte Far ännu en gammal byggnad, som blev bagarstuga och bredvid den

en kammare. Jag fick kammaren till mitt privata rum. Det var igen en stor bekvämlighetsökning. Till de ekonomiska förbättringarna och ljusare tillvaro bidrog ännu att vi oavbrutet fick beställningar, dock bara en orgel per år, och utan tvekan också det att Far hade kommit över sin begärelse och var nu en nästan fullständig nykterhetsman. På vintern 1869 köpte Far stockar för att bygga till verkstaden som började bli litet trång. På ändan byggdes ett stort rum, som blev färdigt på sommaren 1870. I början av sommaren 1871 fick fara som ledare för uppmonteringen av en orgel i Orivesi, dit Far kom först till intoneringsstiden. När vi var där vigdes kaplanen Frithiof Boisman till sin tjänst. Han var lärare i våra grannar Ahlmans skola, därför kom vi också att vara med om vigningsfesten. Tack vare kyrkoherde Cajanus i Orivesi fick Far som minnesgåva en finsockerskål av silver, och jag fick skrivtillbehör av alfenid.

På den tiden gjorde man behövliga delar vid masugnen i Tammerfors. En dag i januari 1872 for Far dit för att visa modeller. Eftersom grannen hade mycket dåliga hästar och de också var svåra att få tag på när man behövde dem, så hade Far redan något år haft egen häst. Nu när han for till staden tog han ingen dräng med, utan for med en liten släde ensam. I staden köpte han lim och när han band fast det bak på släden rispade en vass limskärva en liten skrapa på insidan av handleden. Han brydde sig inte dess mera om det förrän efter ett par dagar då han kom till filningsverkstaden till mig, och frågade vad han skulle göra åt det. - Jag hade nämligen under några år varit Bonsdorffs - som bodde i Parvula - medhjälpare vid operationer och på det sättet lärt mig litet hur man skulle sköta sår m.m. yttre skador. - När jag såg min Fars handled var där en röd fläck lika stort som ett 10 penni. Mina råd var effektlösa, för redan samma dag fick han en hård förkylning och feber, så jag hämtade v. Bonsdorff från staden. Det var blodförgiftning han hade fått i såret. Bonsdorff försökte nog alla på den tiden kända medel men resultatlös. Han utförde otaliga operationer, för att de allt sämre vävnaderna skulle fås bort, men allt i onödan. Omkring den 23 februari såg det dock ut som om förgiftningen skulle ha varit borta från hela armen ända upp till axeln. Bonsdorff var mycket glad och uppmanade Far att nästa dag försöka stiga upp ur sängen en stund. Det gjorde han också men följden blev ett svårt feberanfall. Bonsdorff hämtades genast och då tog han mig avskilt och förklarade att ingenting mera kunde rädda livet. Förgiftningen hade spridit sig från armhålan till lungan, och under de tre dagar, som ännu var kvar kunde jag höra på bröstet förstörelsens gång

neråt för vänstra lungan och uppför den högra lungan. Han var vid medvetande till sista andetag. Just innan han kände att han skulle dö välsignade han oss alla, kom ihåg att hälsa och välsigna Richard som var i skolan, och så var vi den 29 februari faderlösa. Eftersom jag under de senaste åren hade varit Fars - som man säger - högra hand, skött om korrespondensen och gjort upp planer, så var han på sin sjukbädd nöjd över mitt arbete i verkstaden när jag förklarade vad vi gjorde. Nu när Far var borta förstod jag att jag hade varit under Guds omsorg för vi skulle alla ha varit i elände och på landsvägen, om jag inte skulle ha bestämt mig för att fortsätta firman. På det sättet fick jag förklaring på den fråga jag ofta tänkt på: Varför dog Boström just innan han skulle börja lära mig, varför började jag inte öva mig att spela under någon annan? Det var inte ens fråga om det. Det var som om det varit en självklarhet att jag skulle stanna hemma. De här frågorna fick jag svar på. Vi höll på att bygga en orgel till Mäntsälä, och till St Michel och Jaakkimavaara hade vi beställningar. Jag sörjde över min första och käraste vän så oerhört att det kanske skulle ha fått mig att göra oeftertänksamma handlingar om jag inte hade varit tvingad till febrilt arbete, som med våld tvingade mina tankar till andra saker. Arbetet med orgeln till St Michel måste genast påbörjas. Där var arbete för dagar och nätter innan arbetsritningarna var klara. Det oavbrutna tankearbetet och de kroppsliga ansträngningarna fick min längtan att försvinna och dessutom någonslags bitterhet över att jag märkte att folk allmänt misstrodde min förmåga att kunna fortsätta firman. Någon sade det t.o.m. till mig. Jag måste alltså vinna och uppnå förtroende. Utan det var det besvärligt att arbeta. När orgeln i Mäntsälä blev färdig om sommaren minskade misstron, men inte hade jag ju annat än satt ihop den, sade man. Det var därför en trevlig stund när orgeln i St Michel blev färdig år 1873 efter stora ansträngningar och som en arbetsamhetens frukt. Nu misstrodde ingen mig mera. Förtroendet var uppnått och med det mera beställningar, flere anställda och med tiden blev jag i tillfälle att betala tillbaka Fars sista skuld.

Min syster hörde till dem som skaffade sig allmänbildning utan att gå i skola. Hennes skolgång stannade vid någon gammal mamsells undervisning. Nog fanns det väl någon privat flickskola i Tammerfors, men på den tiden var de avsedda för de rikas barn. Allmänna flickskolor fanns det inte. Man måste därför nöja sig med vad hemmet bjöd. Utrustad med ett gott och praktiskt handlag blev hon dock inte utan allmänna kunskaper. Hon var skicklig i handarbete och redan som ganska ung

sydde hon bl.a. kvinnokläder och förtjänade på det sättet litet fickpengar. Hon var hemmets goda ande, alltid anspråkslös, hjällpsam, förståelsefull och förständig. Vårt hems fattigdom gjorde att hon lärde sig vara noggrann med ekonomin, klara sig med litet pengar. Vi saknade henne mycket när hon i början av januari år 1875 gifte sig med Karl Alfred Ludvig Tallqvist, som då var adjunkt i Åbo. Bröllopet hölls hemma på Rauhamäki den 3 januari och ungdomarna flyttade den 5 januari. Efter det här levde jag för det mesta ensam med Mor, för min bror som startade skolan efter att Far dog, och efter att ha varit ett par år i verkstaden i orgelarbete, började de här tiderna lära sig spela först under ledning av Lauri Hämäläinen, sedan under ledning av Faltin, så han var hemma bara under loven.

Redan under den tiden som Far levde hade jag innerligt önskat att få resa utomlands och bekanta mig med deras orgelbyggande, men jag hade aldrig fått tillfälle till det. När det på vintern 1877-78 publicerades Statens resestipendiurn á 800 mk för olika uppräknade yrken bestämde jag mig för att söka. Jag ville besöka världsutställningen i Paris 1878. Stipendierna söktes från "Manufakturdirektionen" (numera Teollisuushallitus). Man måste resa till Helsingfors på en ganska oangenäm "bugningsresa". På vägen hälsade jag på hos guvernör Ammondts i Tavastehus. Han var mycket positivt inställd till mina avsikter och gav ett rekommendationsbrev att visa i Helsingfors. Den första jag måste "buga" mig för i Helsingfors var general Mickwitz, som var M-direktionens ordförande. Han var omöjlig. Han uppträdde som om jag varit en ynkelig liten fluga bredvid honom. Han gjorde den här "bjudningsresan" motbjudande nästan till äckel. Ändå beslöt jag mig för att gå till M-direktionens andra medlemmar. Soldan - som tog emot mig fastän han var sjuk, var mycket vänlig. När jag nämnde att Mickwitz klandrat mig, för att jag sökte resepengar, fast mitt yrke inte hörde till de uppräknade, skrek Soldan att "nog innehåller ju ert yrke många av de på listan uppräknade yrkena, nog måste ni få fara och se". Ingeniörerna Lüchow och Kolster, som jag ännu besökte, var också positivt inställda till min ansökan. Några vecker senare meddelade min vän Fredrik Palmroth i ett privatbrev (han var då protokollsekreterare i Senaten), att M-direktionen inte hade gett något stipendium, när orgelbyggare inte var uppräknade i Regeringens lista, men hade gjort en speciell ansökan om ett extra stipendium, men den godkändes inte. Senaten hade utsett Jac. Ahrenberg till guide för 10 stipendiater (hantverkare i olika yrken), som skulle till Paris. Tillfälle att resa utan obehagliga äventyr var så utmärkt att det fick mig att bestämma mig för att resa för

egna pengar. När jag talade om det med Meurman, med vars dotter jag var förlovad då, sade han: "Jag ger dig de där 800 mk som Regeringen inte gav". 1 mars 1878 for vi från Hangö med vinterfartyget "Express" rutten Stockholm - Köpenhamn - Korsör - Kiel - Köln.

En kort tid innan jag reste började jag läsa franska och Meurman gav mig några talövningslektioner. Resultatet var att jag klarade mig hjälpligt i Paris, jag var t.o.m. tolk för stipendiaterna. De som fått stipendier var skyldiga att arbeta på Finlandsavdelningen på utställningen. Därför fick de fribiljetter. Ingeniör Rob. Runeberg, som var där som Finlands kommisarie, gav en fribiljett också åt mig. När jag var sysslolös så var det ett mycket förmånligt tillfälle för mig att bekanta mig med utställningen. Okunniga i att arbeta var finnarna, lata och slarviga precis som de fransmän som arbetade på vår avdelning. Det ville inte bli klart så vi hade bråttom, för utställningen skulle öppnas den 1 maj. Därför bad Runeberg mig bli arbetsledare, han bjöd 12 fr. om dagen som lön. Jag accepterade det, fick ritningarna och höll männen flitigt i arbete. Nu gjorde man inte längre misstag eller samlades för att fundera, för jag hade full makt att befälla. Finlands avdelning blev färdig några dagar före utställningen öppnades.

På den tiden vistades doktor Eliel Aspelin med sin unga hustru i Paris. Doktorn var mycket vänlig, visade staden för mig, var tolk vid de orgelfabriker jag besökte, bl.a. Frankrikes främsta orgelbyggare Cavaille - Collins fabrik. Denna herre visade mig äkta fransk artighet. Så han skickade en inträdesbiljett till St Sulpicekyrkan - där Cavaille - Collins största orgel finns - till orgelläktaren till påskdagens stora mässa. Han bjöd mig också på tu man hand på konsert i fabriken stora monteringshall, där St Sulpicekyrkans organist Widor spelade på en 60 registers orgel som skulle med på utställningen. Nåja - jag var i Paris i 6 vecker och såg mycket under den tiden. Jag besökte det närliggande slottet i Versailles och beundrade där slottets rum och dyrbara konst och fornskatter och de världsberömda springbrunnarna. Jag återvände hem via Köln - Berlin - Vilna - Petersburg. Jag stannade i Köln, Berlin och Petersburg endast några dagar.

Och snart var det den 28 december 1878. Det var min bröllopsdag. Det var en hård snöstorm då, så bröllopgästerna höll inte på att kunna fara. Jag kom i alla fall lyckligt tillsammans med min kära hustru över Kirkkojärvi från Liuksiala till Rauhamäki, fast det var mycket snö på isen och mycket vatten under.